

Софийски университет „Свети Климент Охридски“

Исторически факултет

Катедра Етнология

АВТОРЕФЕРАТ

НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД НА ТЕМА:

**ПОЛИТИЧЕСКА КУЛТУРА НА
БЪЛГАРСКИТЕ ТУРЦИ
(КРАЯ НА XX И НАЧАЛОТО НА XXI ВЕК)**

на

НАДЕЖДА ЙОРДАНОВА ЖЕЧКОВА

За присъждане на образователната и научна степен „доктор“

Професионално направление : шифър 3.1 „Социология,
антропология и науки за културата“

**НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ: ДОЦ. Д.Н.К. ВЕСЕЛИН
ТЕПАВИЧАРОВ**

София

2018

Отдалечавайки се от философския левиатан на политическото устройство на държавата, редица изследователи търсят връзката между културните специфики на дадено общество и реализираната система за неговото политическо управление. Политическата култура е категория, срещаща две големи, всеобхватни социални системи и предопределяща политическото поведение „отдолу“, но и дефиниращо политическата реалност „отгоре“. Също толкова допустимо е държавата, нейните институции и нейните политически елити да оказват влияние върху формирането и развитието на политическата култура на дадено общество или етно-конфесионална група, какъвто е примера в предложеното от мен изследване.

Поставеният в заглавието на дисертацията изследователски проблем е значим не само от научна гледна точка, но би следвало да има и приложно значение. Няколко са основните причини за фокусирането на изследването именно върху политическата култура на българските турци. Прегледът на научната литература показва, че липсват цялостни задълбочени изследвания на малцинствена етническа политическа култура в български контекст. В тази връзка българските турци са подходящ обект за подобно изследване. С относително сериозния си дял от българското население от една страна, от друга с постоянно наличната държавна политика спрямо тях до 1989 г. (което не е валидно за всички групи), след 10 ноември 1989 г. тази общност би могла да се посочи като пример за политическа интеграция. Създаването и функционирането на Движението за права и свободи като първа „етническа политическа партия“ и влиянието и в обществено-политическия живот в страната също е повод за изследователски интерес.

Предмет и обект на изследването:

За да се изследва политическата култура на населението в границите на една държава не е достатъчно обществото да се изследва като монолитна

цялост. Необходимо е да се представят съвременните реалности и да се откриват и анализират причинно-следствените връзки между минало и настояще, отношенията държава – общество и др. В представената дисертация **обект на изследване са българските турци, а нейн предмет е съвременната им политическа култура.** Турското малцинство има ясно самоопределение, а границите на турската идентичност са еднакво дефинирани и „отвътре” и „отвън”. Техният постоянен дял от около 10 % от населението на България ги превръща в годините на постсоциалистическо развитие на страната във фактор със значима роля в политическото и обществено развитие. Въпреки тази важност за тяхната политическа култура се пише малко и то по-често в контекста на други изследователски търсения.

Цели и изследователски задачи:

Основна цел на предложения дисертационен труд е да изследва политическата култура на българските турци в контекста на постсоциалистическото развитие на българското общество. За постигането на тази цел съм си поставила следните **основни изследователски задачи:**

- Представяне на теоретична изследователска рамка, основаваща се на съществуващите подходи за същността и изучаването на политическата култура и отнасянето им към спецификите на изследваната етническа и конфесионална група.
- Проучване на историческия, политическия, социалния и културен контекст при формирането и развитието на българските турци като малцинствена общност в пределите на третата българска държава.
- Представяне на българската политика спрямо българските турци и тяхното участие в нея в историческа перспектива от възстановяването на българската държавна традиция през 1878 г. до 10 ноември 1989 г.
- Проучване на основни фактори за развитие на съвременната политическа култура на българските турци.
- Изучаване на основни политически ориентации и нагласи на етническата група.

Хронологически рамки на изследването:

Предложеното изследване обхваща широк времеви отрязък като проследява отношенията и живота на българските турци с/в българската държава след 1878 година. Разбира се, този исторически преглед не се стреми към изчерпателност, а има за цел да представи контекста, в който се заражда политическата култура на българските турци, за да добие тя своя характерен образ в края на ХХ и началото на ХХІ век. Като „горна времева граница” на изследването бих посочила 2016 г., тъй като последвалият теренен материал не ми позволява цялостен анализ на някои, значими според мен, политически събития като участието на втора етническа партия в политическия живот на България и в изборни надпревари в лицето на политическа партия „Демократи за отговорност, свобода и толерантност” (ДОСТ) с председател Лютви Местан (председател на Движението за права и свободи в периода 2013 – 2015 г.). Появата на политическа формация ДОСТ несъмнено е подложено на оценка от страна на българските турци и допускам, че е възможно да окаже влияние върху политическите им нагласи. От друга страна, макар Турция да е възприемана като „символна родина” и политическите процеси там да не оказват значимо влияние върху политическата култура на българските турци политиката, водена от турския президент Реджеб Таип Ердоган на отстъпване от идеите на Кемал Ататюрк води до изменения в отношението на турците от България. Недвусмислено през 2016 г. югоизточната ни съседка тръгна открито по пътя на паносманизма и силна ислямизация на турското общество, което води до преосмисляне на образа на Република Турция и отношението към нея от значителна част от етническата група в България.

Методи на изследването:

Предложеният дисертационен труд попада в полето на интердисциплинарните изследвания, тъй като за постигане на поставената цел ще бъдат интегрирани исторически и етноложки подходи. Теоретичната рамка на изследването от своя страна е базирана главно върху постиженията най-вече на политическите науки.

Изворовата база на изследването включва архивни документи, статистически данни, медийни публикации, но в основата му са класическите за етнологията качествени методи за работа – интервюта, наблюдения и неформални разговори. Използваните етнографски материали са събирани в периода от 2011 г. до 2017 г. Проведените интервюта имат полуструктуриран характер, преценен като най-удачен предвид спецификата на темата. Непосредствените наблюдения и неформални разговори заемат важно място с оглед на получаването на информация за изследваните проблеми.

Широтата на поставения в заглавието на дисертационния труд проблем изисква включване на етнографски интервюта и наблюдения с възможно най-голям географски обхват. Осъществена е теренна работа в региони, които не са така „емблематични“ при изследване на българските турци, но несъмнено допринесоха за предложения анализ, а именно: с. Хаджиите и с. Драгово, община Карнобат.; гр. Свиленград, гр. Харманли и с. Иваново; гр. Каварна, с. Дръндар, Варненско и гр. Лом. През 2017 г. имах възможност да осъществя теренно проучване в с. Караманци, област Хасково, което ми позволи да присъствам на възпоменателно честване на съпротивата срещу подготовката на смяната на имената от пролетта на 1984 г. със сериозен политически привкус. Използвани в изследването са и личните ми архивни материали от теренна работа осъществена през 2011 г. с по проблемни кръгове, отнасящи се до Възродителния процес и прехода в България. Теренни проучвания в периода от 2012 г. До 2016 г. във връзка с подготвянето на дисертационния ми труд проведох в с. Тича, община Котел. Две теренни проучвания са осъществени в град Кърджали през 2013 г. и 2015 г. Реализирани са и отделни интервюта с респонденти от гр. Исперих и гр. Разград. Общият брой на проведени интервюта, включени в предложения в текста анализ е 38 с 43 респонденти. Важни, предвид спецификата на темата и трудността за теренна работа по въпроси, отнасящи се до нейната същност, са проведените неформални разговори както с български турци, така и с етнически българи в смесените населени места.

Възрастовият профил на респондентите е от 18 до 82 години. Интервюта са взети от 17 жени и 21 мъже. Сред тях, доколкото са религиозни, което ще бъде коментирано в текста, има представители на сунитското и алевитското течение в исляма, но според набраната до момента теренна информация това не дава основание да се отграничат различия в политическата култура на турската общност в България. Събеседниците са с основно, средно и висше образование и различен социален статус. Част от събеседниците ми активно участват или са участвали в политическия процес на страната на локално и/или национално ниво, което дава възможност за по-плътен анализ на някои изследвани аспекти.

В предложения дисертационен труд са използвани: сравнително-историческият подход - при анализа на етнографските интервюта, архивните и нормативни документи. Той дава възможност да се съпоставят събитийността и личното преживяване на респондентите с историческия контекст, и аналитичният метод. Избраният подход позволява да се проследят взаимосвързаните процеси, отнасящи се до изследователския обект, техният исторически ход и преживяването им от страна на събеседниците ми. Той дава възможност да се представи съвременната политическа култура, поставена в рамките на историческия контекст, който задава и някои от формиращите я фактори. Това е от особена важност, за да бъдат изследвани процесите, поставени в политическата и социална среда, в която протичат.

Статистическите данни и архивни документи са използвани както обработени и включени в научен оборот от изследователите, така и някои необработени статистики, като например предоставените от Централна избирателна комисия данни, свързани с избирателната активност и резултатите от различни изборни кампании. Използвани са документи от фонда на Държавна агенция „Архиви”, като част от тях са дигитализирани и достъпни и в електронното пространство., както и публикации от медиите за масова информация, както и от някои уебсайтове.

Съдържание на дисертацията:

Дисертацията е структурирана в увод, три глави и заключение. Цялостният подход към изследването цели да покаже формирането и динамиката на политическата култура на българските турци. Предложеният дисертационен труд попада в полето на интердисциплинарните изследвания, тъй като за постигане на поставената цел съм се стремил да интегрирам исторически и етнологички подходи.

Първа глава: Теоритична рамка на изследването:

В първата част на текста са проследени някои етапи от развитието на дебата около теорията и съдържанието на понятието „политическа култура“ в западната научна общност, като бе представен и българският научен принос по темата. Опитът на учени от социалните науки да си обяснят йерархичните структури, властта, легитимността и организацията на живота в общността датират от края на XIX век с труда на Луис Морган, посветен на ирокезите [Morgan 1922]. По-късно в „Хризантемата и мечът“ Рут Бенедикт, в първите етапи на политико-културните изследвания поставя рамката на мисленето им през националния характер [Benedict 1967].

Двете световни войни водят след себе си интелектуален бум в търсене на отговор на социални въпроси. През 1948 г. политологът Мейтърн Лийтс публикува статията си „Психокултурни хипотези върху политическите действия“ [по Руе 1991]. Според Лушън Пай тук за първи път е изложена концепция, доближаваща се до тази на Алмънд и Верба за политическата култура [Руе 1991: 489]. В съвременните политически и по-общо социални науки понятието „политическа култура“ се въвежда през 1956 г. от политолога Габриел Алмънд. Неговата теза гласи, че всяка политическа система обхваща особени форми на ориентации към политическото действие. Той намира за уместно да ги обозначи като „политическа култура“ [Almond 1956: 396]

До днес за теоритизирането на „политическата култура и нейното съдържание остава публикуваният през 1963 г. изследователски труд на Габриел Алмънд и Сидни Врба „Гражданската култура“. Политическата култура според тях „се отнася до специфични политически ориентации-нагласи към политическата система и различни нейни части и нагласите към ролята на личността в системата... Тя (политическата култура – бел. моя) е съвкупност от ориентации към особен комплекс от обществени обекти и процеси“ [Алмънд, Врба 1998: 35]. Те я определят като „специфично разпределение на модели на ориентации към политически обекти сред членовете на нацията“ [Almond, Verba 1963: 13], и отнасят политическа ориентация до начина, по който отделните индивиди в общността възприемат политическите обекти (т.е. политическите структури, техните елементи и т.н.).

През следващите години и до днес постановка предложена от Алмънд и Врба търпи и редица критики [срв. напр. Dittmer 1977; Tucker 1973,1987; Wildavsky 1987 и др.], но остава в основата на дебата за концепцията за политическата култура сред изследователите. Чрез дискусии за съдържанието, методите на изследване, хипотезите и тяхното прилагане се появяват редица дефиниции на понятието.

През 90-те години на XX век дебатът за политическата култура отново е на дневен ред за социалните науки. Вече е изяснено, че политическата култура не е статична, както и че обратната връзка между управлявани и управляващи е естествена и непрестанна. Отново са поставени предизвикателствата за необходимостта да се дефинира терминът, за да се разграничат ясно субкултурите от общата политическа култура на обществото, да се теоретизира как политическата култура взаимодейства с институциите и т.н. Това показва, че спорните въпроси остават дефинираните през 60-те и 70-те години на XX век от Гиърц, Пай, Тъкър, Дитмер, Саймън и др. В края на XX и началото на XXI век се наблюдава тенденцията социалните и хуманитарните науки все повече да си служат с културата като механизъм за обяснение,

възражда се релятивизмът и се наблюдава в известен смисъл пренебрежение към „великите наративи“. В този дух Беркхофер отбелязва „колко задълбочено е проникването на културата в области, смятани досега за естествени. Това проникване е толкова значимо, че приоритетът на природата над културата е свален и в хуманитарните науки културата се превърна в най-значимото обяснение на човешкото поведение.“ [Berkhofer 1995: 4-5].

Предложеният дисертационен труд не си поставя за цел да предложи изчерпателен преглед на дискусиите около политическата култура през последните повече от 70 години. В настоящото изследване под политическа култура ще се има предвид трактовката на Алмънд и Верба, а именно, че тя се отнася до специфични ориентации към политическата система и различни нейни части, както и нагласите за ролята на личността в системата. Под внимание ще бъде взето допълнението на Лушън Пай за произхода на тази система от нагласи, базирана на историческото минало, традициите и духа на обществените организации на конкретната общност – носител на дадена политическа култура. В последна сметка, както твърди Алмънд в едно свое изследване от 80-те години на XX век, чрез интерпретациите на понятието за политическа култура много от привържениците му твърдят, че политическата структура и политическата култура са в интерактивна връзка. Алмънд изказва уточнението, което споделям, че не биха могли да намерят обяснението си културни склонности (спрямо политиката – бел.моя), без да се вземе под внимание историческият опит и съвременните структурни ограничения и възможности [Almond 1983: 127]. В този контекст и въпреки трудностите, които, както Пай подчертава още през 1968 г, съпровождат едно такова начинание, в настоящото изследване ще бъде направен опит концепцията за политическата култура на Алмънд и Верба [1956] да бъде допълнена със структурен анализ, като чрез случая „ДПС“ като една политическа структура да бъде разгледана, от една страна, като продукт на политическата култура, но от друга - като фактор, който я формира [по Рубе 1968:]. Анализиранието на емпиричния материал с фокус политическата структура в тези две нейни проявления би могло да допринесе за по-цялостна представа за политическата

култура на конкретната изследвана група. Макар че Алмънд и Верба поставят изследването на политическата култура в рамките на националния характер, тук през призмата на тяхната изследователска рамка ще бъде разгледан случаят на една етническа малцинствена група, чиято политическа култура е специфична, както поради съдържанието си, така и поради формиращите я фактори.

Втората част е посветена на теоритизирането на политическата култура на етническите малцинствени общности. Предвид тезите на не малко изследователи, отнасящи етническата политическа култура към политическа субкултура се разграничавам от подобни твърдения. Предварителната работна хипотеза в конкретния изследван случай е, че не би могло да се говори за една единна етническа политическа субкултура. Етническите групи са дефинирани като културни, психологически, социални, статусни групи или комбинация от посочените [Nelson 1979: 1031]. Това не е достатъчна или необходима предпоставка за обособяване на политическа субгрупа, макар етническият произход в изследвания случай да бъде разгледан като основен, но не единствен източник на социално и политическо поведение. За формирането на специфична политическа култура у българските турци голяма роля имат както етническият произход и религиозната принадлежност, така и историческият контекст, политиката на българската държава спрямо това население, с особен акцент през социалистическия период, икономическата ситуация в регионите с компактно турско население, образователната система, която има своята роля в политическата социализация и др. Политическата култура на българските турци несъмнено не може да попадне в рамките на понятието „политическа субкултура“ и в дисертационния труд е изследвана като специфична политическа култура, формирана и развиваща се в рамките на националната политическа култура.

В първа глава на изследването намират място и проблемите на паметта и нейните рефлексии върху настоящето и политическата култура. Паметта е възприятие, но и действие, тя дава възможност да бъде разграничено миналото от настоящето, да изграждаме своите паралели и отграничения между

времената на човешкото, но и обществено битие. Но паметта като действие позволява спомнянето да бъде волево, контролирано, манипулирано, адаптирано, както от човека, така и от групата, чиято е паметта, а и да се допусне и външно вмешателство. Предвид изследвания в текста проблем едва ли буди съмнение, че колективната памет на българските турци за събития от близкото минало има особена и осезаема роля във формирането и „функционирането“ на политическата им култура. В крайна сметка едва ли политизирането на етническата идентичност [по Есман] на българските турци след 1989 г. би имало основа без колективната памет с особен акцент върху т.нар. „възродителен процес“.

Втора глава:

Съществена роля във формирането и функционирането на политическата култура на етно-конфесионалната общност има историческата съдба на турското население, представена във втората част на изследването. Повече от столетие от възстановяването на българската държава – в периода от 1878 г. до 10 ноември 1989 г., българските турци и тяхният живот в пределите на България ги определя по-скоро като обект на националната ни политика, отколкото като неин субект. Трудно може да се реконструира в нужната дълбочина участието им в политическия живот на страната и техните ориентации към политиката с цел представяне на характеристиките на тяхната политическа култура особено в началото на XX столетие. Щрихирането на живота на общността през този времеви отрязък от повече от век е от особена важност, тъй като това е и един от фундаментите, върху които се развива съвременната политическа култура на това население.

Ако във времето до 9 септември 1944 г. българските турци относително запазват своите културни права и демографският им облик се променя неведнъж, като броят им намалява, а в страната остава предимно селско население, то ситуацията след установяване на комунистическия режим в България търпи промени. След Втората световна война политиката на българската държава спрямо турската етническа, религиозна и езикова група

се характеризира като непоследователна, каквато макар и в по-малка степен е и до този момент. Периодите на зачитане на правата на турската общност и относителна толерантност се редуват с периоди на дискриминация [Petkova 2002:42-47; Трифонов 1993:210-216]. Това се дължи на липсата на цялостна стратегия у управляващите. Даването на широки културни права се редува с изселвания, като връхна точка на политиката спрямо българските турци е опитът за насилствена асимилация – т.нар. Възродителен процес.

Положението на българските турци в периода от възстановяването на българската държава до 1944 г., то в началния етап след 1878 г., доколкото има изолация на това население, тя може да се разгледа като двупосочен процес. От една страна, действително участието им като субект в българския политически живот е по-скоро минимално, липсва ясно дефинирана политическа организация, ангажирана с тяхното представителство. От друга страна, според историческите сведения, българските турци живеят компактно, огромен е процентът на незнаещите български език, децата им получават своето образование в частните турски училища, което несъмнено не допринася за пълноценното им включване в българското общество, по-скоро тъкмо обратното – задълбочава изолацията на групата. В началото на 20-те години при управлението на БЗНС и с оглед на поетите ангажименти с подписването на Ньойския мирен договор действително положението на турското малцинство у нас се подобрява, отпуснати са средства за частните турски училища, а тюркоезичната преса се множи. Настъпилите политически промени както в България, така и в Турция, несъмнено водят до „втвърдяване на политиката”, но този процес би следвало да се разглежда в рамките на историческия контекст. Не е възможно българската политика спрямо българските турци да се разглежда едностранно, тъй като тя не е самоцел на управляващите в София, а е повлияна от международната обстановка, като осезаемо въздействие оказват събитията в южната ни съседка. Реформите на Ататюрк и развитието на пантюркизма като идеология несъмнено се отразяват както върху изследваната етническа група, така и върху управленските решения в България, като по-късно, а и до днес,

превръща българските турци в обект на политиката както в България, така и в Турция.

В съответствие с идеята за „пълно равенство на всички националности при социализма“ след **9 ноември 1944 г. новата власт** в България предприема редица мерки за премахване на изостаналостта на турската етническа и религиозна група в страната. Социалистическа България се устремява към модернизация и индустриализация и това засяга цялото население на страната. Начело на българската държава след войната е коалицията на Отечествения фронт, доминирана от Българската работническа партия („комунисти“). На практика те получават правото на автономия в областта на културата. Това е и период, в който новата власт се стреми да привлече част от това население и да осигури лоялността му към партията.

През 1947 г. с приемането на плана Маршал и доктрината Труман и създаването на Коминформбюро отношенията Изток-Запад се втвърдяват и Студената война е вече неоспорим факт. Това обуславя и **друг важен момент в отношението на партията-държава към турското население** в България. В края на 40-те и началото на 50-те години сред общността се зараждат изсленически настроения, реализирани в емиграция в посока Турция до 1951 г. Мотивите за желанието на немалка част от българските турци биха могли да бъдат различни. Сред водещите можем да посочим кооперирането на земята, като вземем под внимание, че големият процент български турци живеят в селата и земята е основен източник на препитание.

От края на 50-те години, с укрепването на Годор Живков във властта, политиката спрямо турската етническа група търпи промяна. В нея ясно се вижда съветското влияние и прилагането на практика на издигнатата от Хрущов теза за сближаване на националностите в СССР и постепенното им сливане в една обща нация. Българската политическа върхушка се насочва към поэтапна асимилация на това население. Постановява се постепенно сливане на българските и турските училища като турският език става избираем предмет. Намалява и броят на турскоезичните печатни издания.

Същевременно се засилва антирелигиозната пропаганда, в която турците са засегнати както от кампаниите по „разфереджаването“, така и от постановлението на Здравното министерство от края на 1959 г. обрязването да се извършва само от лекари. Тези действия слагат край на културната автономия на българските турци, а секуларизацията според държавата е въпрос на модернизацията на обществото.

Настъпилите през 60-те години промени в международен план се отразяват на отношението на държавата към турското население..След завършването през 1964 г. на кампанията за смяна на имената на българите мюсюлмани политиката спрямо турското малцинство до известна степен се смекчава. В края на 60-те години отново настъпва обрат в политическия курс на комунистическата власт. След подписването на изселническата спогодбата между НР България и Република Турция през 1968 г., през 1969 г. е прието решението на Политбюро „За по – нататъшното подобряване на работата сред турското население и пълното му приобщаване към българския народ в борбата за социализъм и комунизъм“. През 70-те години активно и методично се налага атеизъм и секуларизъм, и се вземат мерки за „патриотично възпитание“ на турското население. Постепенно се преустановява изучаването на майчин език, спира се издаването на литература на турски език, ограничават се периодичните издания и радиопредаванията.

Политическият курс спрямо турското малцинство през 70-те години създава необходимите предпоставки за последната фаза на интеграция – опитът за неговата насилствена асимилация през зимата на 1984–1985 г. Асимилационната кампания от зимата на 1984–1985 г. е предшествана от редица други мерки като промяната на имената на локални турски общности в Западните Родопи през 1975 г., а от началото на 80-те години на натиск са подложени хората от смесени бракове, чиито деца задължително се записват с български имена. Предложеното изложение няма за цел всеобхватност и пълна историческа реконструкция на събитията, а по-скоро да маркира асимилационната политика на БКП от 80-те години като един от факторите, формиращи някои политически ориентации на българските турци след 10

ноември 1989 г. и оказващ влияние върху отношението им към държавата. Не на последно място този травматичен спомен ще бъде използван многократно и разнообразно от политическия елит, медиите и обществени фигури с най-различен отенък в годините до днес, за да изгражда отношения в българското общество, които според респондентите – българи и турци от смесени селища не са съществували преди зимата на 1984-1985 г. Оказал се по-късно неуспешен, „възродителният процес“ има редица негативни последици както за общността на българските турци, така и за обществото и държавата като цяло. Между българи и турци на местно ниво се заражда недоверие и страх, което за смесените райони като цяло не е характерно преди „възродителния процес“. След провала на опита за насилствена асимилация на българските турци и като решение за създаването се напрежение, действително логичен е обичайният изход – изселване на българските турци в Република Турция през лятото на 1989 г. По-късно именно той ще бъде посочван като една от причините за падането на социалистическия режим в България през ноември 1989 г.

Демократичните промени в България ще доведат както до отричане и осъждане на т. нар. „възродителен процес“, така и до възстановяване на човешките права и свободи на българските турци. Разрешаването на актуалните към онзи момент проблеми, свързани с избора на име, свободата на вероизповедание, правото на запазване и развиване на културната им идентичност, е необходима предпоставка за включването на цялата общност на българските турци като пълноправни граждани в обществения и политически живот в страната. Следват „бурните времена“ на прехода, в които не без основата на историческото минало ще се развие съвременната политическа култура на това население с всички нейни особености, дължащи се на миналото – близко и по-далечно, религията, специфики в традиционната култура и мироглед и др.

Трета глава:

В третата част на изследването са разгледани основни фактори и политически ориентации и нагласи на българските турци. **Като формиращ фактор за политическите нагласи в края на XX и началото на XXI век сред турското население в страната с осезаема ролята е колективната памет, нейната употреба, но и в известен смисъл злоупотреба.** На базата на онова, което според Халбвакс „...е още живо или способно да живее в съзнанието на групата” , която поддържа спомена, с особена тежест при етническата общност на българските турци в нейното настояще е ролята на паметта за периода на социалистическо управление в България. **Оценките за социализма в нагласите на българските турци имат двойствена природа.** Границата между „добрите” и „лошите” години е ясно отчетлива и експлицитно поставена. Т.нар. Възродителен процес е преломът на отношението към тоталитарното управление на страната. От една страна, естатичните нагласи към държавното управление и съпровождащите последните 28 години икономически и социални незгоди водят до конструиране на положителен образ на социалистическата власт. От друга обаче, смяната на имената и опитът за заличаване на етническата и религиозна идентичност на това население от средата на 80-те години води до непрестанно възпроизвеждащ се негативен спомен, отнесен към комунистическата власт и даващ силно отражение върху действащите политически ориентации след 10 ноември 1989 г.

Демократичният плурализъм, който измества едностранната социалистическа система и ориентациите на българските турци в голяма степен се преплитат с отношението им към политиката като тип дейност. Тук валидно и повсеместно се оказва разбирането на Алековия герой Бай Ганьо, че „всички са маскири”, а политиката се определя като „мръсна работа”. И по отношение на политиката - като дейност и политическите формации -като нейно олицетворение, се натъкваме на двойствено отношение. Посоченото се сблъсква с факта, че именно на тези „маскари” българските турци разчитат да изградят „мечтаната” социална държава, да увеличат социалните плащания,

да осигурят необходимия брой работни места. Споменът за социалистическата държава може да служи като обяснителен механизъм за някои от посочените аспекти на съвременната политическа култура на българските турци. Ясно е дефиниран „отговорникът” за по-добър живот в лицето на държавата и управляващият я елит, но мнозинството от това население не желае да участва в политиката като дейност чрез влизане в структурите на местно или национално ниво.

Проявление на плурализма е и възможността за съществуване и функциониране на „собствения” политически субект – Движението за права и свободи, кое е разбрано като „защитник”, изразител на интересите на българските турци и „гаранция. Самото ДПС се олицетворява и разбира чрез своя лидер – Ахмед Доган, към когото, особено през 90-те години, са насочени всички надежди за по-добър живот на общността.

По отношение на участието в избори като „вход” в системата българските турци имат висока ангажираност с изборния процес и готовност за участие, които, разбира се, в унисон със заменянето на големите надежди от 90-те години с големите разочарования поетапно спада, но това е характерно за цялото общество. Мотивите за участие на „входа” са свързани с очаквания за решаване на всички проблеми „отгоре”, но и с разбирането, че без оглед на конкретно избрания политически субект, нищо не подлежи на промяна. Готовността за участие в избори не е с еднаква интензивност за всички типове вот , но по важно е да се отбележи, че се реализира неинформиран избор или с други думи участието в избори не отговаря на съдържанието на една демократична култура по смисъла на теорията на Алмънд и Верба за участническата култура. В този контекст показателно е отношението на българските турци към „българския демократичен феномен” – купуването и продаването на гласове. Всички събеседници са противници на купуването на гласове, но не рабират продаването им като престъпление, каквото то е по смисъла на закона. Интерес според мен представлява и „вотът по принуда”, който обаче не се осмисля като купуване на гласове, каквото всъщност е. Разбирането за този тип отношения или както са характеризирани в текста

„принуда на дарообмена“ затвърждава липсата на устойчиви и дълбоки познавателни ориентации към участие на „входа“ на демократичната политическа структура.

В текста е обърнато внимание на разбирането за свободата на българските турци, която се оказва конструкт с ежедневно проявление и се разглежда основно като свободата да мислиш, да избираш, да пътуваш, да говориш собствения си език. Липсва усещането за отговорност към свободата и произтичащите от нея избори и/или действия. Въпреки това за представителите на етно-конфесионалната общност свободата е ценност.

Няма как да мислим за политическата култура на българските турци в постсоциалистическия период без да изследваме отношението им към евроатлантическата интеграция на България. Присъединяването към НАТО и Европейския съюз се разбира от това население като гаранция за демократично развитие на страната, но и за подкрепа, изразяваща се чрез Еврофондовете и възможността за свободно движение на хора и стоки. Несъмнено респондентите ми са носители на проевропейски ориентации, но и тук познавателните ориентации са слабо застъпени.

По отношение на религиозната принадлежност на това население според теренните данни, тя не е в основата на емоционалните или рационалните му ориентации към политиката. Нагласите на българските турци са отнесени към развитие на светски тип отношения между граждани и държава.

В своята дейност, след учредяването си през януари 1990 г. ДПС е неизменна част от българския политически живот и нерядко се разглежда/саморазглежда като основна и неделима част от „българския политически модел“. Мнозинството от респондентите, без оглед на политическите си предпочитания, считат, че съществуването на ДПС е необходимост и вид политическо представителство на най-голямата малцинствена общност у нас. Подобни нагласи се поддържат и от проявите на политическото „антитурско“ говорене на националистически организации като

„Атака’, ВМРО и др, което реабилитира образа на ДПС като „защитник” на българските турци, но вече не от държавата, а от националистите.

Политическата култура на българските турци се основава на афективните и оценъчни ориентации, но много слабо застъпени са познавателните такива. Наблюдава се противоречивост в отношението към политиката, най-ясно видимо в съществуването на интерес към нея, но масово нежелание за участие и лична инициатива, както и в завидното количество информация за протичащите политически процеси и в същото време липсата на политически знания, привързаност към свободата и демокрацията, но и интензивни естатични нагласи към държавата. Ако е необходимо да отнесем политическата култура на българските турци в постсоциалистическия период към класификацията на Алмънд и Верба, то тя несъмнено търпи развитие и към настоящия момент може да се определи основно като поданическа, но в нея се срещат и белези, характерни както за патриархалната, така и за участническата политическа култура.

ПРИНОСИ:

1. Представеният дисертационен труд е първият опит за цялостно изследване на политическата култура на българските турци.
2. Въведена е нова теренна емпирична информация за проучването на политическата култура на българските турци.
3. Политическата култура на българските турци се разглежда нестатично, във вариант на движение или като динамична категория.
4. Посочени и доказани са някои основни политически ориентации при българските турци.
5. До 1989 г. турците в България остават обект на българската държавна и партийна политика. В настоящото изследване е направен опит да се покаже как те стават субект на българския политически живот чрез Движението за права и свободи.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

Алмънд, Г. и С. Верба 1998: *Гражданската култура*. София

Трифонов, С. 1993: *Мюсюлманите в политиката на българската държава (1944-1989)*. – В: Страници от българската история. Събития, размисли, личности. Том 2. София, 211- 222.

Almond, G. A. 1956: *Comparative Political Systems*. – In: *Journal of Politics*, Vol. 18, № 3 (Aug. 1956), 391-409.

Almond, G.A. and S. Verba 1963: *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton University Press.

Benedict, R. 1967: *Chrysanthemum and the Sword: Patterns of Japanese Culture*. New York.

Berkhofer, R.F. 1995: *Beyond the Great Story: History as Text and Discourse*. Cambridge, Massachusetts.

Dittmer, L. 1977: *Political Culture and Political Symbolism: Toward a Theoretical Synthesis*. – In: *World Politics*, Vol. 29, No. 4 (Jul., 1977), 552-583.

Morgan, L. H. 1922: *League of the Ho-De-No- Sau- Nee or Iroquise*. New York

Nelson, D.C. 1979: *Ethnicity and Socioeconomic Status as Sources of Participation. The Case for Ethnic Political Culture*. – In: *The American Political Science*, Vol. 73, № 4 (Dec. 1979), 1024 – 1038.

Petkova, L. 2002: *The Ethnic Turks in Bulgaria: Social Integration and Impact on Bulgarian – Turkish Relations, 1947-2000*. – In: *The Global Review of Ethnopolitics*, Vol.1, no.4.

Pye, L. W. 1968: *Political Culture*. – In: *International Encyclopedia of the Social Sciences*, Vol 12, New York, 218–225.

Pye, L.W. 1991: *Political Culture revisited*. – In: *Political Psychology*, Vol.12, № 3 (Sep. 1991), 487-508.

СПИСЪК С ПУБЛИКАЦИИ:

Жечкова, Н. 2015: *Реинтеграция на българските турци, завърнали се от т.нар. Голяма екскурзия в началото на българския преход.* – В: *Ethnologia Academica*, Т. 9, 77 - 108

Zhechkova, N. 2017: *Zwischen einer Kommunismus-Nostalgie und dem freien Zugang zum europäischen Arbeitsmarkt. (Aspekte der politischen Kultur der bulgarischen Türken am Anfang des 21. Jahrhunderts).* – В: *Културен трансфер и българска идентичност. София*, 129-137.

Жечкова, Н. 2017: *Между носталгията по социализма и свободния достъп до европейския пазар на труда.* – В: *сп. Стратегии на образователната и научната политика*, кн. 3, 313-320.

Жечкова, Н. 2018: *Между кльона и бежанската криза – някои аспекти на политическата култура по южната българска граница.* – В: *Коцева, В. (съст.) Екосреда и жизнени традиции. София (под печат).*

Zhechkova, N. 2018: *Analyzing the political orientation of the Bulgarian Turks at the beginning of the 20th century.* – In: *Koceva, V. (ed.) Guidelines in the Academic Research and Teaching of Ethnology and Anthropology. Sofia (in press)*